

УДК-31.316.37.013.78

Українська вища освіта у фокусі соціології: генеза розвитку і динаміка підходів

О.А.ХОМЕРІКІ

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна, E-mail: Khomeriki_helen@mail.ru

Авторське резюме

В статті авторка розглядає вузлові моменти історії розвитку вищої освіти в Україні через призму динаміки соціологічного знання. Так у свій час перші вищі навчальні заклади в історії України були, як і європейські, для свого часу радикальними нововведеннями. Значним став внесок братських шкіл та проникнення гуманістичних і реформаційних ідей у підготовку культурного ґрунту для виникнення в Україні вищих навчальних закладів. Складним, але і з другого боку еволюційним став період панування радянської влади у сфері вищої освіти. Разом з тим розвиток соціології освіти в СРСР ускладнювався негативним ставленням до соціології загалом, хоча поодинокі соціологічні дослідження проблем освіти ввійшли в практику з середини 60-х років. Відбувалося поступове наростання застосування об'єктивного знання і впровадження наукових досягнень у практику вищої освіти, змістом якої стає передача теоретичного та емпіричного наукового знання, озброєння студентів методологією наукового пізнання. Ця тенденція зберігається і посилюється у XXI ст. Синхронно тривають і вдосконалюються дослідження освіти. Сучасні системи вищої освіти як на Заході, так і в Україні сформувалися у рамках індустріального суспільства з притаманними йому модернізаційними орієнтаціями. Наука перетворюється на самостійний соціальний інститут з усіма притаманними йому атрибутами та розвинутою структурою. Головним завданням вищої школи стає підготовка фахівців для потреб суспільної практики.

Ключові слова: вища освіта, соціологія освіти, генеза, динаміка.

Ukrainian higher education in focus of sociology: genesis of development and dynamics of approaches

O.A. KHOMERIKI

National aviation university, Kyiv, Ukraine, E-mail: Khomeriki_helen@mail.ru

Abstract

In the article the author examines the key moments of the history of the development of higher education in Ukraine through the prism of the dynamics of sociological knowledge. In the history of Ukraine the first higher educational institution have as European, radical innovations. Significant was the contribution of communal schools and penetration of humanistic and reformation ideas in the preparation of the cultural soil for the emergence in Ukraine of higher education. Complicated, but on the other hand was the evolutionary period of domination by the Soviet authorities in the field of higher education. However, the development of the sociology of education of USSR was compounded by negative attitudes toward sociology in general, although a single sociological study of the problems of education have come into practice since the mid 60-ies. There was a gradual increase in the application of objective knowledge and implementation of scientific achievements in practice of higher education, the content of which is the transfer of theoretical and empirical scientific knowledge, arming students with the methodology of scientific cognition. This trend continues and intensifies in the twenty-first century. Synchronously continue the improving education research. The modern system of higher education both in the West and in Ukraine was formed in the framework of the industrial society with its inherent modernization orientations. Science becomes an independent social institution with all its attributes and developed structure. The main task of the higher school is to train specialists for the needs of social practice.

Key words: higher education, sociology of education, the genesis, dynamics.

Постановка проблеми. Вища освіта – це одна з основних сфер суспільства. Це сфера, що забезпечує відтворення та оновлення його цінностей, збереження та збагачення суспільного потенціалу. Від стану освіти залежить функціонування ринку праці, а від вимог останнього повинна залежати підготовка фахівців у вищих навчальних закладах. Відповідно, розвинута та ефективна система вищої освіти завжди виступала запорукою високого рівня розвитку будь-якого суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій. Становлення соціології освіти в Україні протікає

в наступних напрямках дослідження: соціологічних проблем вищої школи (В.І.Астахова); вивчення проблем відчуження особистості в процесі освіти (І.Н.Гавриленко); проблеми студентства як соціальної групи (М.Ф.Однорічний); педагогічної освіти як підсистеми соціокультурної системи освіти (В.І.Луговий); системи освіти як інституту соціалізації (М.П.Лукашевич); взаємодії соціальних інститутів вищої школи та виробництва (Є.А.Якуба) та ін. Особливо слід виділити перші спроби систематичного викладу соціології освіти як галузевої соціологічної науки Ф.Р.Філіповим та

© О.А.Хомерікі, 2015

В.Я.Нечаєвим. Поява їхніх праць відкрила нові можливості як для подальшого розвитку соціології освіти, так і для затвердження її як навчальної дисципліни вищих навчальних закладів.

Низка серйозних дослідницьких проектів була реалізована в Україні на початку 1990-х років. В першу чергу слід відзначити монографічні дослідження «Социальный облик молодежи» і «Молодежь Украины: ожидания, ориентации, поведение» [1]. Значною віхою в дослідженні зазначеної проблематики стали докторська дисертація і передуюча їй монографія відомого харківського соціолога Ю.О.Чернецького [2-3]. У 2000-му році побачила світ фундаментальна монографія О.І.Навроцького «Вища школа України в умовах трансформації суспільства». Таким чином, соціологія розглядає вплив освіти на всі сторони життя суспільства - економічну, соціальну, політичну і, звичайно, духовну. У той же час ця наука досліджує і власне «освітні» проблеми - як функціонує і розвивається система освіти, чи відповідає вимогам суспільства, наскільки ефективна її організаційна будова.

Мета дослідження – аналіз генези інституцій вищої освіти в контексті соціологічного знання.

Виклад основного матеріалу. Вища освіта як соціальний інститут починає зароджуватися на теренах України у XV-XVI ст. У цей період розвиток освіти відбувався у складних соціальних та національно-культурних умовах. На українських землях давався взнаки кризовий стан шкільної освіти, відсутність власної вищої школи. Перші вищі навчальні заклади в історії України були, як і європейські, для свого часу радикальними нововведеннями. Значним став внесок братських шкіл та проникнення гуманістичних і реформаційних ідей у підготовку культурного ґрунту для виникнення в Україні вищих навчальних закладів.

Першим закладом такого типу була греко-слов'яно-латинська школа в м. Острозі (1576 р.). Вона ґрунтувалась на національних традиціях, поєднуючи їх з передовими досягненнями західноєвропейської школи й науки. Інноваційна діяльність стала проводитися у рамках Львівської братської школи (1585), у тому числі також інноваційні соціальні практики, що ґрунтуються на ідеї рівності. Братські школи виникають також у Києві (1615), Луцьку (1620) та інших містах. Вони відіграли видатну роль у поширенні освіти та розвитку не тільки української культури, а й усього східноєвропейського культурного простору.

У 1631 р. Петро Могила заснував Лаврську школу як вищий заклад європейського типу. В ній вивчалися «сім вільних мистецтв» і більше

уваги приділялось латинській мові. У 1632 р. відбулося об'єднання навчальних установ. Школа отримала назву Київської колегії. Рівень освіти, який отримували випускники Київської колегії, був достатньо високим, що давало їм можливість продовжувати навчання за кордоном і відкривало шлях до європейської науки. Київська колегія продовжувала залишатись центром українського культурного життя і у другій половині XVII ст. Історія Києво-Могилянського колегіуму свідчить про давню європейську орієнтацію української вищої освіти. У її стінах формувалася національна духовна та культурна еліта, почасти усувалися станові обмеження. У цілому Києво-Могилянський колегіум у XVII ст. мав прийнятну в усій Європі структуру вищого навчального закладу і відповідав європейським вимогам і стандартам. Важливою датою в історії української вищої школи і науки є 26 вересня 1701 року, коли Києво-Могилянський колегіум указом Петра I офіційно набув статусу академії, що прирівнювався до західноєвропейських вищих шкіл, насамперед польської та литовської академій. Це також надало академії прав самоуправління. До середини XVIII ст. Києво-Могилянська академія вважалась одним з перших за значенням вищих навчальних закладів Російської імперії. Хоча навчання в академії значною мірою мало церковно-богословський характер, її слухачі діставали досить всебічну освіту. Вона виявила значний вплив на організацію нових вищих навчальних закладів, на зміст та методи навчального процесу в таких навчальних закладах, як Чернігівський (1700), Харківський (1721) та Переяславський (1738) колегіуми. Професорські корпорації Києво-Могилянської академії можна вважати прообразами сучасних наукових рад, студентські конгрегації – науковими гуртами та об'єднаннями. Певну роль у розвитку освіти на заході України відіграв Львівський університет (1661), викладання в якому велося латинською мовою [1; с.31].

У 1805 р. було відкрито Харківський університет, який стає центром національного відродження. Його було засновано за приватною ініціативою, головним чином В.Каразіна, на кошти харківського дворянства й купецтва. 1834 р. було відкрито Університет св. Володимира в Києві, до складу якого входили філософський, юридичний, згодом медичний (1842) факультети. Його першим ректором став професор М.Максимович. 1863 р. університети отримали автономію. Створювалися вищі навчальні заклади, що об'єднували гімназичний та університетський курси: Волинська гімназія у Кременці (1805-1832 рр.), Рішельєвський ліцей в Одесі (1817 р.), при якому існував Інститут східних мов

для підготовки перекладачів (1828-1855 рр.), Гімназія вищих наук у Ніжині (1820 р.), згодом перетворена у математичний (1832 р.), а потім юридичний (1840 р.) ліцей. У 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею в Одесі був відкритий Новоросійський університет.

Реформою 1888 р. була створена система промислово-технічної освіти. Всі промислові училища були поділені на ремісничі, які готували кваліфікованих робітників, нижчі (готували майстрів) і середні (техніків). В Україні нижчі технічні училища спеціалізувалися переважно на залізничній справі. Надалі ж економічний і культурний розвиток країни прискорив появу спеціальних вищих навчальних закладів: Ніжинського історико-філологічного інституту, Харківського ветеринарного інституту (1873 р.). Першим вищим технічним закладом в Україні став Південноросійський технологічний інститут у Харкові (1885 р.). У 1898 р. було створено Київський політехнічний інститут у складі хімічного, механічного, інженерного та сільськогосподарського відділень. У Катеринославі почало діяти вище гірниче училище. Характерною рисою у розвитку вищої освіти в Україні на початку ХХ ст. було створення мережі вищих навчальних закладів для жінок [9].

Вища освіта на західноукраїнських землях зосереджувалася у Львівському університеті, Реальній (або торговельній, 1817 р.), Ветеринарній (1897 р.), Технічній (1844 р.) академіях у Львові (остання була згодом реорганізована у політехнічний інститут), Чернівецькому ліцеї. Викладання провадилося латинською. Головною проблемою шкільної освіти в Західній Україні було її недостатнє фінансування з боку цісарського уряду. Українському студентству західноукраїнських земель після наполегливої боротьби вдалося домогтися від австрійських властей відкриття у Львівському й Чернівецькому університетах кількох українських кафедр. В цілому ж, освіта в українських землях як Російської, так і Австро-Угорської імперій не задовольняла потреб суспільства.

Саме у цей період можна говорити і про виокремлення соціології освіти як окремої галузі знання. Її почали виділяти із загальнофілософської, педагогічної проблематики і досліджувати специфічними методами на межі ХІХ-ХХ ст. Початок її становлення пов'язаний з творчістю Е.Дюркгейма у Франції, Г.Спенсера – в Англії. Поштовх її розвитку у США дали наукові дослідження Лестера Уорда (1841-1913) «Динамічна соціологія» (1883) і Джона Дьюї (1859-1952) «Школа і суспільство» (1899). Напередодні Першої світової війни тут почали з'являтися дослідницькі установи із соціологічних проблем освіти. У 1927 р.

було створено Американське національне товариство, побачив світ спеціальний журнал із соціології освіти. У Німеччині соціологія освіти виокремилася в особливу галузь завдяки зусиллям М. Вебера і К. Манхейма.

Новий етап у розвитку української вищої освіти розпочався після Лютневої революції 1917 р. У березні 1917 р. було відкрито університет у Катеринославі, консерваторію у Харкові, сільськогосподарський інститут в Одесі. Велику роль у розвитку освіти відіграла Центральна Рада, яка проголосила основним завданням освітньої політики відродження рідної мови і школи. Велике значення у створенні національної вищої школи з українською мовою викладання мало перетворення Київського українського народного університету в державний, і 17 серпня 1918 р. П.Скоропадський затвердив прийнятий Радою Міністрів закон про перетворення його на Державний український університет з чотирма факультетами: історико-філологічним, фізико-математичним, правничим і медичним. Комітет будівництва університету очолив голова Правління у справах мистецтв і національної культури П.Я.Дорошенко. На потреби університету уряд асигнував з 1 липня 1918 р. до 1 січня 1919 р. 1 375 000 крб. [1, с. 56].

За радянської влади в Україні було вжито заходів для ліквідації станового характеру вищої освіти. З 1919 р. були запроваджені нові правила вступу до вищих навчальних закладів, які створювали пільгові умови вихідцям з робітників і селян. З 1920 р. почали організовуватися робітничі факультети. Університети ліквідувалися, а на базі окремих факультетів створювалися відповідні інститути. На початку 1920 р. поновив свою діяльність Київський політехнічний інститут, закритий у роки війни. Були відкриті інститути народної освіти, міжнародних відносин, зовнішньої торгівлі тощо. З урахуванням воєнного часу термін навчання скорочувався, державні іспити скасовувались, а складалися лише іспити з предметів, які вивчалися на окремих факультетах. Наприкінці 1920 р. в Україні вже діяло 38 інститутів, де навчалися 57 тис. студентів.

Поширенню освіти сприяла політика коренізації, що почала здійснюватися в СРСР з весни 1923 р. Вона включала в себе українізацію та створення умов для всебічного розвитку національних меншин. Важливим чинником цієї політики була організація мережі шкіл, вищих навчальних закладів з навчанням українською мовою та мовами національностей, які мешкали в Україні. На початку 1920-х рр. створювалися інститути соціального виховання або профосвіти; відкрито інститут народного господарства, сільськогосподарські, зооветеринарні інсти-

тути; широкопрофільні медичні інститути та хіміко-фармацевтичні інститути. Зростала мережа робітфаків, які готували робітничу молодь до вступу в інститути. З 1929 р. розпочинається уніфікація вищої і середньої спеціальної освіти і реорганізація її за галузевою ознакою. Вищим навчальним закладом став інститут. З 1932 р. розпочалось укрупнення 203 вузів України, з яких на 1938 р. залишилось 123. За рішенням уряду УСРР від 10 березня 1933 р. в республіці було відновлено університетську освіту. Почали працювати університети у Києві, Харкові, Одесі, Дніпропетровську.

У повоєнні роки в УРСР першочергова увага приділялася відновленню і вдосконаленню мережі навчальних закладів. Вже в першому після визволення 1943/44 навчальному році в усіх містах республіки навчальні заклади відновили свою роботу. До навчання залучалась молодь, яка змушена була припинити його в зв'язку з війною.

Соціологія освіти після Другої світової війни остаточно виділяється в окрему галузь, дедалі більше соціологів обирають її як основу своєї професійної діяльності. При національних соціологічних асоціаціях засновуються секції соціології освіти, спеціальні журнали. Зростає увага до соціальних проблем освіти з боку Міжнародної соціологічної асоціації, яка, починаючи з III Міжнародного соціологічного конгресу 1956 р., постійно обговорює їх на своїх засіданнях. З 1971 р. при асоціації діє дослідницький комітет «Соціологія освіти» [4].

У 1960-1970-х рр. продовжувався розвиток і вдосконалення системи вищої освіти. У повоєнне сорокаріччя розширювалася підготовка спеціалістів у системі вищої і середньої спеціальної освіти. У 1954 р. було здійснене об'єднання дрібних вузів і споріднених факультетів, організовано ряд нових вищих навчальних закладів і збільшено прийом на інженерні спеціальності. На 1960 р. кількість вузів в Україні скоротилася, але контингент студентів збільшився. Значно розширилися заочні та вечірні відділення при університетах та інститутах. У 1960-1980-х рр. зміцнювалася матеріально-технічна база вузів, будувалися навчальні корпуси, гуртожитки, спортивні комплекси.

Розвиток соціології освіти в СРСР ускладнювався негативним ставленням до соціології загалом, хоча поодинокі соціологічні дослідження проблем освіти ввійшли в практику з середини 60-х років. В цей час особлива увага приділялася вивченню взаємодії системи освіти з виробництвом.

Розвиток освіти у повоєнний період забезпечив високий освітній рівень жителів України. В цілому, вища школа виконувала завдання підготовки кадрів

для економіки, науки й культури. Але відбулося розмежування вузівської освіти від академічної науки. Значною мірою це було пов'язано з підвищеною секретністю наукових розробок СРСР. Проте сьогодні наслідком такого розмежування ми маємо відірвану від життєвої практики вищу освіту та науку, що знаходиться в стані занепаду.

У процесі розвитку індустріального суспільства освіта поступово перетворюється на масову. Це обумовлено об'єктивними чинниками розвитку індустріального виробництва, що мало потребу у все більшій кількості кваліфікованих робітників високого рівня професійної підготовки та компетенції. Індустріальна цивілізація принципово змінила зв'язок між наукою та освітою. Відбувалося поступове наростання застосування об'єктивного знання і впровадження наукових досягнень у практику вищої освіти, змістом якої стає передача теоретичного та емпіричного наукового знання, озброєння студентів методологією наукового пізнання. Ця тенденція зберігається і посилюється у XXI ст. [5].

З часом сформувалось кілька підходів у поглядах на статус та предмет соціології освіти. Наприклад, представники педагогічної науки, що застосували методи соціологічного дослідження, вважали її емпіричною дисципліною, яка не потребує спеціальної теорії, оскільки перебуває в лоні педагогіки. Відчутні були спроби зарахувати до предмета соціології освіти суміжні проблеми: вплив освіти на економіку, соціальну структуру дозвілля тощо, витісняючи основну діяльність суб'єкта у сфері освіти за межі предмета соціології освіти. А це спричиняло поверхове бачення предмета науки. Наприклад, наприкінці 80-х років ХХ ст. у процесі вироблення концепції реформи і демократизації освіти постала необхідність врахування думки викладачів і студентів про якість навчального процесу. Соціологи, яким були замовлені відповідні опитування, виявились неготовими до їх проведення, оскільки донедавна аналіз навчального процесу не вважався предметом соціології. Здебільшого вона займалася взаємодією навчання і праці, навчання і дозвілля, освіти і соціальної структури, освіти тощо. Разом з тим, в цей час вивчається процес формування соціального обличчя молоді в процесі відтворення соціальної структури (праці М.Аітова, О.Шкаратана). В роботах Ф.Філіппова другої половини 1970-х – початку 1980-х років загострювалась увага на тому, що вибір соціального статусу і професії випускником навчального закладу не вичерпує всієї складності його соціальних орієнтацій. Продовжуються дослідження професійних орієнтацій і способу життя окремих груп

молоді. Зокрема, це роботи, присвячені аналізу професійних орієнтацій випускників шкіл (Д.Константиновський, В.Шубкін), способу життя і духовному обличчю студентів (В.Лісовський). Важливими були також соціально-психологічні дослідження показників стану навчально-педагогічного колективу О.Донцова та розробка методів соціального прогнозування І.Бестужева-Лади [4].

На подальші дослідження у сфері соціології освіти наклали відбиток процеси епохи «перебудови»: соціально-економічні реформи, що призвели до розпаду Радянського Союзу і повороту новоутворених пострадянських держав на ліберально-демократичний шлях розвитку. Після 1985 року можна умовно виділити два напрями розвитку даної галузі знань. Один із них пов'язаний з узагальненням досвіду попередніх соціологічних досліджень. Зокрема, цього року побачила світ праця Г.Чередниченка та В.Шубкіна «Молодь вступає у життя», де у порівняльній перспективі розглядаються матеріали емпіричного дослідження без цензури [4].

Основним у сучасній соціології освіти став соціокультурний підхід, що зародився у 30-ті роки ХХ ст., одержав розвиток у концепції «реконструкції соціальної позиції» французьких соціологів Бурдьє. На думку представників цього напрямку, предмет соціології освіти – стан і динаміка соціокультурних процесів у сфері освіти: закони, принципи, технології навчання; взаємодія з іншими галузями суспільного життя. Об'єкт – сфера освіти, тобто соціальне середовище, в якому розгортаються, функціонують процеси освіти, діють суб'єкти освіти. Соціологія освіти водночас є фундаментальною, прикладною, теоретичною та емпіричною наукою, має свої методологічні принципи, застосовує багатий арсенал методів дослідження. Спираючись на обширну інформаційну базу і здійснюючи прогностичні функції, вона покликана забезпечити наукове обґрунтування соціальної політики в сфері освіти, реформування системи освіти, що є важливою умовою вирішення багатьох проблем сучасності.

Сучасні системи вищої освіти як на Заході, так і в Україні сформувалися у рамках індустріального суспільства з притаманними йому модернізаційними орієнтаціями. Наука перетворюється на самостійний соціальний інститут з усіма притаманними йому атрибутами та розвинутою структурою [6]. Змінюється ідеологічна і цільова основа науки, в якій починає домінувати практично-технологічна орієнтація. Відповідно до неї відбуваються зміни в ієрархії академічного знання, де найвище місце посідають дисципліни природничого ци-

клу, що найтісніше пов'язані з матеріальним виробництвом. Перетворення науки на безпосередньо продуктивну силу вимагало також якісно нової порівняно із попереднім досвідом підготовки фахівців. Уже в першій половині ХХ ст. вища школа набуває типового оформлення як інститут індустріального суспільства, управління, ресурсне забезпечення та функціонування якого багато в чому збігаються з відповідними організаційно-управлінськими характеристиками індустріального підприємства.

Головним завданням вищої школи стає підготовка фахівців для потреб суспільної практики. З економічної точки зору важливість і необхідність розвитку вищої освіти в індустріально розвинутих країнах обґрунтовується за допомогою концепції «людського капіталу» (Т. Шульц, Г. Беккер, У.Боуен та ін.), а також взаємоконвертованості економічного, соціального і культурного капіталів (П. Бурдьє) [6].

На початку 90-х років із розбудовою української держави і необхідністю радикального реформування системи національної освіти зростає актуальність проектування системи освіти та її складових з позицій наукового прогнозування. Активізувалися спроби побудови загальних концептуальних моделей соціології освіти, які б інтегрували різні напрями досліджень, а також вироблення проектних моделей діяльності, кваліфікаційних характеристик спеціаліста. Однак поза увагою вітчизняних вчених опинилися проблеми прогнозування освіти. Натомість зарубіжна соціологія має значний досвід у сфері прогнозування освіти. Практично всі зарубіжні футурологи зважають на освіту як головний чинник вирішення глобальних проблем. Члени Римського клубу Д. Медоуз і Л. Перельман, наприклад, вважають, що курси всіх традиційних дисциплін повинні бути переглянуті і складені на основі програм, які б відображали особливості глобальних проблем сучасності. Вона має здійснюватись не у формі викладу готових формул з наступною перевіркою якості їх засвоєння, а бути акцентованою на розвиток пізнавального інтересу до самостійного наукового пошуку, тобто слід вчити, як треба вчитися. На зміну «підтримуючому навчання» повинно прийти «інноваційне». Адже, як зазначив засновник Римського клубу А. Печеї, «тільки якісний стрибок у людському мисленні й поведінці може допомогти нам прокласти новий курс, розірвавши порочне коло, в якому ми опинилися» [7].

Висновки. Вища освіта в Україні пройшла довгий, складний шлях становлення і розвитку, синхронно до якого тривав розвиток і вітчизняної соціології освіти, яка, відокремившись від радянських корінь, продовжи-

ла дослідження вже реалій української вищої школи. Актуальною сьогодні для неї стають проблеми як глобального масштабу, так і локальні, місцеві в контексті яких ідея інноваційного навчання поки що виглядає віддаленою перспективою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Онопрієнко В. Українські університети в 1917-1919 рр. [Текст] / В. Онопрієнко // Вісник Академії наук України. – 1993. – № 2. – С. 14-18
2. Навроцький О. Інноваційні процеси у вищій школі України: автореф. дис. ... д-ра соціол. наук [Текст] / О. Навроцький. – Х.: 2006. – 36 с.
3. Чернецький Ю. Вища школа як соціальний інститут. автореф. дис. ... д-ра соціол. наук [Текст] / Ю. Чернецький. – Х., 1994. – 239 с.
4. Добронравов І. Соціологія освіти [Текст] / І. Добронравов, Э. Мирский // Философская энциклопедия. – М.: Сов. энциклопедия, 1970. – Т. 5. – С. 256
5. Смелзер Н. Соціологія [Текст] / Н. Смелзер // Соціологія / – М., Фенікс. 1994. – 567 с.
6. Современная западная социология: Словарь [Текст]. – М.: Политиздат, 1990. – 649 с.
7. Коммюнике конференции европейских министров высшего образования [Текст] // The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 апреля 2009

Стаття надійшла до редакції 24.04.2015

REFERENCES:

1. Onopriyenko V. Ukrayins'ki universytety v 1917-1919 pp. (Ukrainian universities in 1917-1919 pp.) // *Visnyk Akademiyi nauk Ukrainy*. – 1993. – № 2. – P. 14-18
2. Navrots'kyy O. Innovatsiyni protsesy u vyshchii shkoli Ukrainy: avtoref. dys. ... d-ra sotsiol. nauk (Innovative process in higher education in Ukraine). – Kh.: 2006. – 36 p.
3. Chernets'kyy Yu. Vyshcha shkola yak sotsial'nyy instytut. avtoref. dys. ... d-ra sotsiol. nauk (High School as a social institution). – Kh., 1994. – 239 p.
4. Dobronravov I. Sotsiologiya obrazovaniya (Sociology of Education) // *Filosofskaya entsiklopediya*. – M.: Sov. entsiklopediya, 1970. – Vol. 5. – P. 256
5. Smelzer H. Sotsiologiya (Sociology) // *Sotsiologiya* / – M., Feniks. 1994. – 567 p.
6. Sovremennaya zapadnaya sotsiologiya: Slovar (Modern Western sociology: Dictionary). – M.: Politizdat, 1990. – 649 p.
7. Kommyunike konferentsii evropeyskih ministrov vyisshego obrazovaniya (Communiqué of the Conference of European Ministers of Higher Education) // The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 aprelya 2009

Хомерікі Олена Андріївна – доктор соціологічних наук, доцент
Національний авіаційний університет
Адреса: 03680, м. Київ, пр. Комарова, 1
E-mail: Khomeriki_helen@mail.ru

Khomeriki Olena Andriivna – doctor of social sciences, associate professor
National aviation university
Address: 1, Komarov Av., Kyiv, 03680, Ukraine
E-mail: Khomeriki_helen@mail.ru